

Hannibal Sehested.

Anteckningar kring en biografi

AF

INGVAR ANDERSSON

1600-talets mitt i Danmarks historia med adelsväldet, kungamaktens försök att hävda sig, adelns kris och fall och enväldets genomförande visar ett förlopp som i sin helhet återfinnes i Sveriges historia med något senare datering: adelns snabba uppgång under tiden från 1612, dragkampen mellan råd och regenter, Karl XI:s förmyndarregering, råfsten och reduktionen samt det karolinska enväldet. Professor C. O. Böggild-Andersens nu föreliggande första del av ett stort planerat verk¹ är bl. a. ett försök att visa, att bakom de gemensamma dragen i de danska försöken att hävda kungamakten och förnya statsförvaltningen, med andra ord i Christian IV:s och Frederik III:s kamp mot det övermogna adelsväldet, står i väsentliga punkter en enda person ur adelns egen krets, nämligen Hannibal Sehested, en av de beryktade »svågrarna», men fristående gentemot svågerpartiet. Hannibal Sehesteds kanske mest kända politiska tanke, hans egenartade »nordism», framträder endast här och var i denna första del; den kommer att närmare undersökas i det avslutande band som förf. bebådar. I fråga om grundtanken i det föreliggande första bandet är det en mycket stor bevisbörda som förf. har tagit på sig. Hans tes kräver genomgång och analys av ett synnerligen omfattande, delvis verkligt svår-bemästrat material. Men förf:s huvudfigur är utan tvivel värd ett stort och mödosamt arbete.

¹ Hannibal Sehested: En dansk Statsmand I (1946).

Den som en gång har fångslats av Hannibal Sehesteds temperamentsstarka och originella gestalt, erkänner det träffande i Knud Fabricius' ord att han var en gåta för sin egen tid och förblir det för vår. Han gör ett nästan anakronistiskt intryck, framträder ibland med så »moderna» ord och tankar att man kan känna sig böjd att betvivla källornas vittnesbörd — särskilt gäller det hans berömda »testamente». Han dyker upp i sammanhang med åtskilliga centrala problem i dansk och norsk historia: Norges ställning i riket och dess i ständerförsamlingarna för en tid återuppväckta politiska liv, de dansk-svenska krigen och frederna, statsvälvningen 1660, den därpå följande förvaltnings- och utrikespolitiken med de nya uppslagen. Det finns under stormannaperioden i Danmarks historia en rad adelsmän, vilkas öde under längre eller kortare tid blev en frivillig eller ofrivillig landsflykt. Främst i raden kommer Peder Oxe, därnäst Tyge Brahe, slutligen Corfitz Ulfeld — alla begåvade män med självständiga tankar och originella uppslag på olika områden, mera moderna eller kanske rättare mera kontinentala än sin omgivning. Till denna grupp kan på visst sätt också Hannibal Sehested räknas: efter sitt »fall» i början av 1650-talet hade han en tid orlov att vistas i England och Spanien och strävade där efter att bygga upp en politisk kondottiärexistens; han synes dock aldrig ha inlåtit sig på sådana stämplingar, som efter nyare — men inte efter frond-tidens — uppfattning betraktas som landsförrädiska.

Var han drog fram, täste han uppmärksamheten vid sin person. »Bisarr och visionär» — så karakteriseras han av sin vän den franske diplomaten Terlon; Frankrikes utrikesminister Hugues de Lionne skriver: »Je n'ai jamais vu d'homme plus zélé et plus appliqué» (ett uttalande som förf. har låtit bli bokens motto); han gjorde i lika mån intryck på Cromwell och Karl II av England, men den från Sveriges historia välkände sir Bulstrode Whitlocke har visserligen att berätta, att protektorn avbröt kontakten med honom vid ryktet att han var »a very debauched person». Det förefaller som om han alltid kom bäst till sin rätt i internationell miljö och under sådana förhållanden,

då han under en relativt kort tid fick tillfälle att försätta sina intellektuella krafter i högspänning och inte hann tröttna på omgivningen. Annars gjorde han, som de flesta människor, olika intryck beroende på iakttagare och situation, och det finns också mycket snäva karakteristiker av honom. Han tycks ha burit på en svår belastning i det våldsamma lynne, som han i sin ungdom karakteriserade med orden »min naturfejl, vred-ladenhed og alt for stor tilbøjelighed til at fare i flint ved den mindste krænkelse» (förf:s översättning efter det latinska originalet), och han stötte säkert många för huvudet, där han drog fram. 1600-talets adelsmän ålade sig inte alltför snäva gränser för sina lynnesutbrott: det hörde till tidsstilen med temperamentsfull självhävdelse, vare sig den nu yttrade sig i våld-samt baktaleri, ohämmade vredesutbrott eller dueller. Han tycks i stort sett inte ha varit älskad av sin omgivning, inte heller själv ha varit djupt fäst vid andra människor, med ett undantag: dottern. Hans våldsamhet och intensitet framträder också på andra sätt i hans liv, framför allt i hans arbetsiver och arbetsglädje; han säger en gång under sin norska tid med en betecknande formulering att han är så »okkuperet som en mus udi barselseng». Vid ett annat tillfälle heter det: »Jeg trøster mig hver dag, at jeg er født til arbejde og haver lyst til arbejde og kan stå arbejde ud» — ord vilkas ton och rytm erinrar så starkt om Axel Oxenstiernas: »Jag är med arbete född, har med arbete levat och vill med arbete dö», att man frestas att tänka sig en bakomliggande sentens, omtyckt av tidens människor.

Ofta fångslar H. S. sin omgivning i hög grad genom sina diskurser i olika ämnen, genom sina ordlekar i tidens concetti-stil och sina djärva paradoxer — då förf. vill sluta sig till hans sinne för religiösa värden av hans ord att religionen är »som peppar på mat», synes han mig knappast tolka hans ogenerade bildspråk riktigt. Vill man i ett kort citat fånga något av det mest egenartade i mannens syn och uttryckssätt, med ett ord hans »litterära» begåvning, kan man välja ett uttalande av honom om hans eget land, här återgivet i förf:s översättning (hämtat ur ett brev till Lente från Paris 1663): »Jeg er gennem erfaring blevet mere

og mere bestyrket i den overbevisning, som jeg ofte har givet udtryk, nemlig at man bør se vort fædreland som en skøn have, plantet midt i et stormpisket hav, som klogskab byder før alt andet at værne på alle sider med gode stærke diger for at hindre de ødelæggende oversvømmelser, som lige til de seneste dage så hyppigt og så frygteligt har hærget den. Først derefter kan man anvende sin flid på at pryde og forskønne den«. Med all hänsyn tagen till att detta är utformat på ett främmande språk, mera uppodlat än danskan och med fastare litterära traditioner, och därför också ger översättaren särskilda möjligheter¹, vill man ändå helt instämma i förf:s fint formulerade omdöme att i dessa ord finnes »mere realitetssans, men ikke mindre digterisk følelse end i Laurids Koks lidt yngre vise om Danmark, dejligst vang og vænge, lukt med bølgen blaa!». En svensk läsare känner sig böjd att tillfoga, att han inte kan ange någon sin landsman från 1600-talet, som skulle kunna formulera en så på en gång poetiskt och politiskt träffande bild av detta slag — med ett undantag: Gustav II Adolf. Sehested hade otvivelaktigt ordet — och även tanken — i sin makt mer än de flesta; hans oäkta, sedermera adlade son överste Jens Steen Sehested gjorde sig känd som en begåvad diktare.

II. S. fängslar sålunda redan genom samtidens omdömen om honom, genom de reaktioner han framkallar, men än mer genom sin egen förmåga att fälla pregnanta och laddade uttalanden, genom sin snabba uppfattning och forsande uppslagsrikedom, genom sin hetsiga aktivitet, parad med förmåga att vänta och bida tillfället, och genom sitt våldsamma lynne, spelande mellan djärva skämt och vulkaniska vredesutbrott — allt detta framträder klart i ett omfattande källmaterial. De tankar han

¹ Brevet är avfattat på franska och i kopieboken fört i pennan av en fransk skrivare. Originalets ordalydelse här är följande: »... qu'il falloit considerer nostre patrie comme un beau jardin planté au milieu d'une mer orageuse lequel la prudence vouloit qu'auant toutes choses l'on munit de tous costez de bonnes et fortes Dignes pour empescher le rauage des inondations qui l'ont jusques a present si frequemment et si horriblement endommagé, apres quoy l'on pourroit s'appliquer a l'orner et embellir.»

uttalar äro ofta påfallande obundna av tidens konventioner och kunna som nämnt förefalla nästan anakronistiskt moderna; de vittna ibland om en egendomligt framåtblickande förmåga. Var han, detta medgivet, också en stor statsman, rent av sin tids dominerande gestalt i sitt land? Att visa detta, på så många punkter och med så många belägg som möjligt, har varit förf:s huvudsyfte med sin undersökning; han vill visa det även i andra sammanhang än där materialet omedelbart och otvetydigt ådagalägger Sehesteds uppslagsrikedom och handlingskraft. Förf:s tes, som förut har angetts, kan också uttryckas med orden, att H. S. står bakom det mesta originella och »moderna» i sin tids danska politik. För att fastställa om förf. har lyckats att bevisa detta blir det nödvändigt att i den följande genomgången av arbetet låta diskussionen av en rad källkritiska frågor utgöra ett ledmotiv, utan att därför förbise andra sidor av förf:s framställning.

Vad som här redan har berörts är den biografiske författarens eviga dominerande problem: avvägandet av hjältens roll i skeendet. Den stora risken för honom är att överbetona denna roll: han dukar under för en naturlig benägenhet att sätta allt i den skildrade tiden i relation till sin egen huvudperson. Men ingen historiker kan uppnå någonting väsentligt på den personhistoriska forskningens område utan att ta denna risk, som dessutom är dubbel: att tolka sitt material med prejudice för sin hjälte och att underkasta ett material, som talar til förmån för denne, en otillräcklig analys. Bådadera ligger särskilt nära till hands, då det är fråga om en så färgstark, så i alla avseenden påfallande och dessutom på visst sätt tragisk gestalt som Hannibal Sehested.

Det följer av denna uppläggning, att förf:s verk mindre är en biografi än en framställning av det mesta i Danmarks historia från 1640-talet fram till 1666, i varje fall av allt som enligt förf:s mening kan belysa eller beröra H. S:s liv och verksamhet. Därav följer en brist på överskådlighet, som tidvis kräver åtskilligt av läsaren — låt mig redan nu säga att han emellertid inte får

anledning att ångra den möda han lägger ned på att tillägna sig arbetet. Mycket ingående aktreferat tynga ofta framställningen, och driften till största möjliga fullständighet har stundom tagit loven av förf:s annars dokumenterade förmåga att skilja mellan huvudsak och bisak. En omständighet utöver utförligheten bidrar att göra boken, åtminstone delvis, ganska tungläst. Var och en som under lång tid har läst och levat sig in i ett källmaterial från gången tid vet av egen erfarenhet, att hans egna språkliga uttryck färgas av detta material. Böggild-Andersens framställning får ibland sin ton av en latiniserande periodbyggnad i barockstil (exempel sid. 467, näst sista stycket), som kan bli besvärande. Å andra sidan är boken rik på ypperliga formuleringar, bland vilka som typexempel må anföras orden om »Christian IV.s glæde ved havet og de vuggende skibe i fred og fejde, ved opdagelses- og handelsfærder, ved erhvervslivets myldrende problemrigdom». Och i stora avsnitt av boken höjer sig förf. till en mycket impressiv, levande framställning.

Den stora utförligheten har påverkat dispositionen och vållat svårigheter för denna. Man kan fråga sig om den valda grupperingen av stoffet alltid är lycklig. Denna första del behandlar enligt förf:s sammanfattande rubrik dels »Manden og tiden 1609—1666», dels hans »Indsats i dansk-norsk politik 1626—1660.» Detta vill säga, att H. S:s sista, mycket viktiga år behandlas här endast i valda delar: hans plats i hov- och ämbetsmiljö, vissa sidor av hans utrikespolitiska verksamhet under denna tid och vissa drag av hans berömda politiska »testamente» (dock ännu utan någon uttömmande källkritisk värdering av detta på egenartat sätt bevarade dokument), i den mån dessa belysa hans ställning och arbete i nämnda miljö. En del av hans politiska gärning, som källorna med fullt betryggande vittnesbörd tillskriva honom, nämligen hans utrikespolitiska verksamhet efter statsvälvningen, synes komma att behandlas som huvudsak först i arbetets nästa del. Av skäl, som framgå i det följande, förnimmer man denna uppläggning som ett osäkerhetsmoment. Så länge det säkrast kända i H. S:s livsverk ej har framstått för läsarens blick i den belysning vari förf. ser det, och så länge den

avgörande analysen av den viktigaste perioden i den biograferades liv och av de viktigaste — och dessutom säkra — dokumenten inte har framlagts, har läsaren nära till en känsla av att en del av förf:s resonnemang ännu hänger i luften för honom. Inte minst därför väntar han med spänning på den avslutande delen, som bl. a. skall ställa in H. S:s märkliga, delvis kända och mycket diskuterade nordiska allians- och samarbetsplaner i helhetssammanhanget. Av detta skäl skall det sista avsnittet av nu föreliggande del endast i största korthet beröras i denna artikel.

Professor C. O. Böggild-Andersens vetenskapliga arbete har i mycket hög grad koncentrerats kring just Hannibal Sehested. Ur den biografi, som han sedan länge hade planerat och vars första del alltså nu har framlagts, udbröt han på 1930-talet ett kapitel, som hotade att spränga ramen; i utvidgat skick blev detta kapitel hans doktorsavhandling på 454 sidor i kvartformat: »Statsomvæltningen i 1660. Kritiske studier over kilder og traditioner» (1936), där han för första gången sökte ådagalägga, att H. S. stod bakom den statskupp, varigenom enväldet grundlades i Danmark. Sedan dess har han behandlat ämnet i flera smärre studier och i en översiktlig biografi i *Danskt biografisk leksikon* samt i *Schultz' Danmarkshistorie* gett en framställning av Christian IV.s tidsålder; nu har första delen av det ursprungligen planerade arbetet fullbordats (1946). Den andra avslutande delen befinner sig enligt förf:s utsago på god väg mot sitt färdigställande.

* * *

Det var ett djärvt påhitt av den jyske adelsman, vars nionde barn H. S. var — född under faderns tid som länsman på Ösel —, att ge sin son ett förnamn, som förde in i hans jyska bakgrund en ton av Livius' Karthago och renässansens Italien. På 1600-talet betydde personnamnet mycket. Tillräckligt bildade personer ha kanske tyckt att påhittet var förmätet. Tack vare detta bar H. S. senare ibland det genomskinliga tack-

namnet »Carthago«. Med sitt sinne för ord och för lek med deras betydelse kan han gott tänkas ha spekulerat över namnmagi i sammanhang med sig själv. Den unge Hannibal fick en vårdad uppfostran, men det centrala i hans utbildning blev utan tvivel resorna — peregrinationerna, som det hette om de samtida svenska herrarnas ungdomsfärder —, och de förde honom till Richelieus Frankrike, Karl I:s England, Filip IV:s Spanien, vidare till Italien, Tyskland, Holland (vars säregna geografiska förhållanden väl ha inspirerat hans nyss anförda bild om sitt fädernesland?). Efter hans återkomst fäste Christian IV sin blick vid den jyske knapadelsmannen, vars begåvning måste ha uppmärksamats på olika håll, och lovade honom sin tioåriga dotter fröken Christianes hand. Som hovmästare för hennes bror reste han därefter åter 1637—39 i Nederländerna, Frankrike, Italien och England. Det ovanligaste med honom i den danska adelns krets var kanske hans omfattande och allsidiga kunskaper, Corfitz Ulfelds husläkare Otto Sperling berättar långt senare, att H. S. tyckte om »at diskurrere med mig i det italienske sprog« och att han dessutom talade franska och engelska väl— det sistnämnda språket var vid denna tid ganska okänt i Norden. Överallt samlade han intryck om förvaltning och handel, utrikespolitik och hovförhållanden, han var väl betydligt mindre glänsande än svågern Corfitz Ulfeld, men också betydligt mer sakligt inriktad.

Så långt kunna vi med förf:s hjälp få en bild av H. S:s utbildningsår. Det ligger i sakens natur att materialet för denna tid inte ger några större möjligheter till analys av hans personlighet.

Ett mera bestämt grepp om H. S:s person blir det först tänkbart att få sedan han år 1642 hade blivit ståthållare i Norge. Som bakgrund till hans kommande utrikespolitiska insatser och till hans förvaltnings- och ekonomiska politik i Norge tecknar förf. på sid. 18—36 en skiss av »Östersjöpolitiken«, ganska konventionellt tolkad, där en svensk läsare gärna skulle ha sett t. ex. synpunkter från Gustaf Clemenssons och Artur Attmans

undersökningar om Östersjöproblemets strategiska och ekonomiska sidor uppmärksammade. Emellertid ger H. S:s verksamhet och mångfaldiga uttalanden förf. goda möjligheter att uppdra en livfull bild av hans norska tid. Den tidiga form av merkantilism, som utmärker Axel Oxenstierna och Kristinas förmyndar-regering överhuvud i Sverige och som hos dem kan studeras så ingående, hade sin välkända motsvarighet i det dansk-norska riket, med många gemensamma drag. Inte minst var det i Norge som de ekonomiska expansionsmöjligheterna i tidens stil uppmärksammades, ty denna del av riket hade efter dåtidens principiella föreställningar de avgjort största utvecklingsmöjligheterna, med timmer, järn och koppar. Som ståthållare i Norge blev H. S. starkt engagerad i den dansk-norska merkantilismen, av allt att döma även verkligt personligt intresserad. Praktiska ting visade sig fångsla honom mer än de flesta bland tidens danska adelsmän: handelsproblem och förvaltnings-spörsmål lade beslag på honom till mycket stor del.

Redan här anslår förf. något som senare skall visa sig vara ett ledmotiv i hans framställning: han tänker sig att de bestämmande uppslagen i H. S:s förvaltnings- och ekonomiska politik ha hämtats från Sverige. Resonnemanget synes i allmänhet plausibelt: Sverige låg vid denna tid långt före sina grannländer i förvaltningens effektivitet, och parallellerna mellan svenska förhållanden och H. S:s idéer äro ofta påfallande — en annan sak är att åtskilliga svenska förvaltningsnyheter kunna tänkas komma från Holland, vilket emellertid inte är tillräckligt nog undersökt för att tillåta ett generellt omdöme (tidens förvaltningstekniska problem ha fått en även för Sveriges del nyttig framställning av Knud Fabricius i ett avsnitt av »Den danske Centraladministration»). Vad Böggild-Andersen framdrar för att belysa denna sin tes är i huvudsak följande.

H. S:s kontakter med Sverige inleddes med en på kungligt uppdrag företagen resa till Stralsund 1636, varvid han sammanträffade med Axel Oxenstierna. Hårtill kom sedan hans befattning med de norska gräns- och försvarsproblem, vilka hängde nära samman med svenska förhållanden (tyvärr förbigår förf.

Hannibalsfejdens militära sida med den principiellt diskutabla motiveringen att han saknar sakkunskap för en sådan undersökning). Vidare hade H. S. livliga förbindelser med svenska diplomater, särskilt efter vad det tycks Magnus Dureel, och höll brevkontakt med svenska ämbetsmän och herrar, såsom Per Brahe d. y. och Johan Berndes (sid. 53) och Bengt Skytte (sid. 54). Slutligen hade han möjlighet att få veta åtskilligt om svenska förhållanden under sin vistelse som »neutral person» i Karl X Gustavs omgivning under 1658—60 års krig. Det kan visas att han vid olika tillfällen har uttalat sig mycket positivt om svensk förvaltning. Dessa hans uttalanden ådagalägga också tydligt att han kände till vad han därvid yttrade sig om, även om de väl ha färgats av att de fällts inför svenska lyssnare; i detta avseende äro hans ord till Magnus Dureel (brev till pfalzgreven Karl Gustav från Dureel 29/1 1647) betecknande: han berömmar »icke ringa regementet i Swerie och brukar desse formalier: ces sont des gens qui se gouvernent bien».

Åtskilliga paralleller mellan svensk förvaltning och H. S:s åtgärder, uppslag och reformer låta sig påvisas. Under sin norska ståthållartid sammankallade han så ofta ständermöten till överläggningar, att hans styrelse framträder särskilt tydligt i de norska ständernas historia. Förf. sätter detta i samband med den svenska traditionen på området, men något slags bevisning kan givetvis här ej åstadkommas. År 1646 inrättade H. S. ett generalkommissariat för Norge organiserat som ett kollegium: instruktionen tor detta ämbetsverk anser för. bygga på förmyndartidens svenska kollegieinstruktioner, ehuru någon detaljöverensstämmelse ej har framdragits och synes rec. svår att belägga. Då H. S. inrättade ett norskt postväsen, var det i anslutning till äldre dansk organisation från 1624 (på detta område var Danmark tidigare framme än Sverige) och uppslag som hade diskuterats vid detta tillfälle, men — säger förf. — det finns drag i hans norska postväsen som tyda på inverkan från den svenska postordningen av 1636. Av stor betydelse är förf:s framställning av parallelliteten mellan den svenska kronojordsrealisationen och H. S:s motsvarande idéer. Det tyckes

onekligen ha varit ett genomgående motiv i hans finanspolitiska spekulationer att rekommendera avsöndring av kronogods för att skaffa pengar till statsutgifter. Han lyckades också genomdriva dylika åtgärder både i Danmark och i Norge, i vilket land de för övrigt särskilt kommo hans egen godsarrondering till godo. Den svenska avsöndringspolitik, som skapade sådana svårbemästrade sociala problem, sågs sålunda på andra håll som en efterföljansvärd förebild och hade säkerligen i sig intet stötande för denna tids samhällstänkande. Att dess sociala vådor uppmärksammades så livligt i den svenska riksdagens överläggningar vid 1600-talets mitt, är ett gott bevis för de skyddsmöjligheter, som bondefriheten där faktiskt hade. Det skall i detta sammanhang inte glömmas, att H. S. och Christian IV uppmärksammade borgarnas och av allt att döma även böndernas intressen; efter kungens död och H. S:s senare följande maktförlust återgingo vissa reformer, som hade lättat böndernas bördor. — Längre fram i H. S.s verksamhet möta liknande paralleller på dessa områden, bl. a. vid förvaltningens omorganisation efter statsvälvningen. — Det är i varje fall säkert att Sverige i dessa avseenden har varit på tal i Christian IV.s omgivning som förebild. Kungen skrev t. ex. om den försökta länsreformen i Danmark till H. S. i början av 1647 (sid. 82): »Vilde man den rette vej ud, da kunde man her saa vel som i Sverige mage det saa, at det kunde slaa til, thi dér har rigens raad deres visse penge af kronen, kronens len og indkomst administreres af landshöfdinge, paa det kronens indkomst des bedre kan slaa til». Magnus Dureel inberättar till Karl Gustav vid samma tid ryktena att H. S. inte endast skall inrätta postväsende i Norge, utan också ett nytt amiralitetskollegium samt kansli och ränteri, med var sina assessorer »efter svensk maner». Liknande rykten diskuterades i det svenska rådet.

Man får emellertid inte förbise, dels att åtskilliga av dessa uppslag kunde härstamma från Holland, som H. S. kände genom självsyn, dels att de kunde ligga i tiden, dels slutligen att andra i kungens krets kunde umgås med liknande tankar. Ett skatte- och statsfinansväsen som det i Nederländerna (särskilt i skatte-

avseende det rikast utvecklade i dåtidens Europa) har säkerligen varit av stor betydelse för alla de nordiska länderna. Det enda källställe, som direkt berör uppslaget till det norska postväsendet, är betecknande nog ett visserligen långt senare uttalande av den holländske affärsmannen Selio Marselis, att han var upphovsman till denna institution — mot hans uttalande sätter förf. sin allmänna tes. En detaljjämförelse mellan de av H. S. redigerade instruktionerna under hans norska tid och senare samt motsvarande svenska synes vidare knappast visa ett närmare direkt samband. Hur en ekonomisk tanke, som så att säga ligger i luften, nästan samtidigt kan avsätta spår inom förvaltningen på ett par håll, belyses av ett annat fall, som förf. nämner. Defensionsskeppssystemet genomfördes i Sverige under Gustav II Adolfs sista femton år och vid ungefär samma tid slog det igenom i Danmark. Här kan knappast talas om idépåverkan från ena eller andra hållet. Tanken hänger, som Heckscher har påpekat, nära samman med merkantilismen i allmänhet¹ och är mer eller mindre självfallen för dess anhängare.

Att den effektiva svenska förvaltningen i allmänhet stod som en förebild för H. S. synes emellertid vara klart. Till den hade han sett en utpräglad motsats i den spanska, vars utrikesförvaltning han under en ambassad 1640—41 skildrade i livfull form (ett av bokens mest karakteristiska källcitat, sid. 42 f.):

Og naar alle disse juntas, consultas, pareceres, rubricas, sac-carlas in limpio og respuertas haver ende og ambassadøren foruden videre replik med deres svar lader sig nøje, haver man fast mere umage med formaliteter hos sekretærerne, som saadanne skal forfærdige og siden lade refendere, førend kongen det selver undertegner, end man tilforne haver haft med kommissærerne, eftersom der skal udi hver despacho tages ny razon hos alle dennem, som derudi haver konsulteret, og efter deres undertegnelse føres til bogs hos secretario de la junta de la embaxada, dersom det skal have nogen gænge.»

¹ »Produktplakatet» i »Ekonomi och historia», 165 ff., och »Merkantilismen» II, 23.

Svårigheten att avgöra graden och medvetenheten i H. S:s lärjungaskap till de svenska statsmännen ligger däri att de dokumentariska källorna inte ge bestämt besked; man får därför nöja sig med att i allmänhet konstatera H. S:s intresse för svensk förvaltning och hans försök att praktiskt utnyttja detta intresse. Här synes läsaren med nyss anförda reservationer kunna följa förf:s biografiska konstruktion inom ett begränsat område. Vanskligare är det att avgöra, om förf:s idéattributioner (för att använda en tor ändamålet tillverkad term) i fråga om H. S. äro generellt pålitliga. På grund av materialets art är han nödsakad att bygga dessa attributioner för den första och största delen av H. S:s tid på indirekta bevis och inre kriterier; påtagliga bevis äro svåra att åstadkomma. Men här gäller det förf:s grundsyn på sin hjälte, och han för sin tes — att H. S. står bakom det mesta originella och betydelsefulla i sin tids Danmark — mycket långt. Utan att från början ta ställning till frågan skall den här belysas genom en rad exempel, där arten av källmaterial och dess faktiska beviskraft skall granskas punkt för punkt. Att dra en slutsats av resonnemanget är inte möjligt förrän en sådan genomgång har verkställts.

Under diskussionen om Brömsebrotraktaten anser förf. att H. S. har spelat en framträdande roll. Det heter här (s. 48): »Det synes imidlertid at have været ham, som i skrivelsen (från rådet) fik indsat et forslag om, at man skulde gøre et forsøg paa at lokke Hollænderne over paa dansk side, eventuelt ved at tilbyde dem den af Sverige fordrede pengesum, og vinde deres bistand til kommerciernes forhindring at afskaffe og enighed mellem rigerne at plante«. Detta, säger förf., har »næsten karakter af et politisk program.« — För att få drägliga fredsvillkor framlades den 18. april 1645 »to forslag, som temmelig sikkert udgik fra ham«. Det ena av de sistnämnda förslagen — att låta flottan gå till sjöss — härrör med säkerhet från H. S.: detta visas av hans bevarade utförliga skriftliga betänkande i saken (s. 49). Det andra av dessa två förslag — att sända en »expres« ambassad till Haag för att påverka holländerna — och det förstnämnda i sin helhet finns det inga skäl att tillskriva H. S. utöver de inre

kriterier, som förf. finner i förslagens överensstämmelse med vad han anser vara H. S:s genomgående politiska huvudtankar, hans »program».

På samma sätt vill förf. tillskriva H. S. förslag om införseltull på snörmakerier (kniplinger) samt järn- och mässingsarbeten (förordning 7/9 1647) och den nya tulltaxan 1651, enligt förf. utarbetad av den då nye generaltullförvaltaren Henrik Müller. Om tulltaxan heter det att »det er stærkt sandsynligt, at den i sin almindelige tendens er inspireret af H. S., som længe havde næret en levende interesse for toldspørgsmaal, indtil udgangen af 1650 havde betydelig indflydelse paa kong Frederik III og vistnok stod i et ret intimt forhold til Henrik Müller» (sid. 69).

När fråga är om den redan diskuterade anslutningen till svensk administration som förebild, citerar förf. en gång ett mycket karakteristiskt uttalande av Christian IV i ett brev till Sehested (s. 82; jmf. ovan s. 415), hur man »her saa vel som i Sverige» kunde »mage det saa, at det kunde slaa til» (det är fråga om den då aktuella länsreformen). Härav drar förf. inte den slutsatsen att den erfarne monarken, som hade haft så mycket med Sverige att göra och förmodligen bättre än någon annan i sin samtids Danmark kände till grannlandets förhållanden, var den som hade kommit upp med sådana frågor. I stället säger han: »Det er temmelig sikkert, at det er Sehested, som har rettet kongens blik mod svenske forbilleder». Resonnementet här är mycket betecknande för förf:s sätt att se och lägga upp problemen. — I slutet av samma år som detta brev hade skrivits, firade H. S. jämte sin hustru jul hos Christian IV på Frederiksborg. I januari 1648 skrev kungen ett par brev till Corfitz Ulfeld, där han framlade olika förslag till ökning av kronans inkomster. »Man tager næppe», säger förf., »fejl i den gisning,» att H. S. har inspirerat dessa skrivelser; det var i dem fråga om »veje til en indtægtsforøgelse for kronen, som Sehested enten tidligere havde arbejdet for eller senere søgte at iværksætte». Det är en osäker bas för en detaljattribution; det måste dock erkän-

nas, att de anförda parallellerna äro träffande, och kungen skrev dessa reformprojekt på sjuklägret, som förf. också framhåller (sid. 94).

Efter Christian IV:s död i februari 1648 var nu frågan, hur den nye kungen skulle ställa sig till den dugligaste av »svågerpartiet«, som dessutom hade stått på den avlidne kungens sida mot övriga män inom råd och adel. Förf. börjar framställningen av H. S:s förhållande till den nya regimen med att försöka visa, att denne spelade en roll under Frederik III:s första regerings-tid. Frederik III:s kungaförsäkran betydde en ökning av rådets makt. Endast på en punkt fick Frederik III ett medgivande från rådet under förhandlingarna om kungaförsäkran: han fick rätt att behålla de främmande han redan hade i sin tjänst och rätt att använda holsteinare i diplomatiska värv. Bakom detta medgivande spårar förf. H. S:s insats. Här är förf:s kriterium för attributionen ett annat än i de närmast föregående fallen, nämligen ett yttre: »H. S. synes her at have ydet hertugen sin støtte, thi rigsraadets erklæring om denne sag er, modsat dets øvrige erklæringer, ført i pennen af ham« (s. 97f.). På det tidigare använda sättet går emellertid förf. till väga, då det gäller fortsättningen av H. S:s förbindelser med Frederik III. Då denne kom till Norge för att hyllas som kung, fick han bl. a. (se s. 102) motta hyllningsbrev från norska prästmän och borgare, där han kallas arvherre till Norge. En sådan formulering kan enligt förf. endast ha tillkommit i samråd med H. S., fast denne inte själv har gett något uttryck för en sådan uppfattning »i følge hele sin stilling«. Enligt en några år senare uppgift av den blivande norske rikshistoriografen Jens Dolmer i en framställning, avfattad kungen till behag (jmf. s. 154), skall den norske kanslern Jens Bielke vid samma tid ha gett Frederik III samma titel. För att med detta källställe styrka sin huvudtes på denna punkt resonnerar förf. sålunda: Jens Bielke kan inte ha uttalat sig i så direkt motstrid mot den bestående statsrätten, som han enligt denna Dolmers utsago gjorde, »uden efter stærk tilskyndelse fra oven. Han maa have vidst, at kongen bifaldt hans udtalelse,

men denne kan vanskeligt tænkes fremsat uden forudgaaende samraad med statholderen, med hvem Bielke havde haft intimt samarbejde fra 1642, og sandsynligvis er den fremsat paa Sehesteds initiativ». Bevisningen är här mer än lovligt indirekt och på intet sätt avgörande.

Kulmen av denna framställning utgöres av en ny attribution direkt till H. S. av ett anonymt »consilium» om genomförande av kungahusets arvsrätt i Norge (daterat 1648—49). Den som först har framställt denna hypotes är Oscar Alb. Johnsen i arbetet »Hannibal Sehesteds statholderskab» (1909); en tidigare hypotes — av Ludvig Daae — vill tillskriva det en i generalkommisariatet på Akershus anställd kapten Jacob Madsen. Även här bygger förf:s attribution egentligen på argumentet: det kan inte vara någon annan än H. S. En sak är att börja med säker: i det skick, vari detta »consilium» handskriftligt föreligger, kan det inte härröra direkt från H. S., ty i inledningen anger sig dess författare med följande ord: »Dett er en lang tied siden ieg haffuer quiteret mitt fäderland Norige, oc opholdt mig i fremmede lande, mest aff den aarsag, att ieg kunde icke see og tolerere den Servitut, huilcken Dannemarck wille paalegge b:te mit fäderland, som altied aff begyndelsen haffuer weret et friit oc separeret Kongerige fraa Dannemarck, oc dog nu maa pæssere for en Provincie dependerende aff Dannemarckis Krone». Det kan knappast vara tal om att H. S. själv har skrivit »consiliet», ty det låter inte tänka sig att han skulle ha försett det med en dylik fritt diktad inledning; det är naturligtvis inte heller för:s mening. Om H. S. har något med skriften att göra, skulle det sålunda vara, att han har inspirerat den genom samtal med dess författare och förmått denne att framlägga tankarna som om de härrörde från honom. Det kräves direkta bevis för att man skall kunna godta en sådan uppfattning. Man skulle här som vid andra tillfällen gärna ha sett en stiljämförelse, en mera genomförd analys av detaljerna i H. S:s säkra aktstycken i jämförelse med de attribuerade. Bland de mera säkra kan framhållas den omfattande defensionsskriften av år 1650, ehuru det ej ens i fråga om denna har gjorts klart av förf., huruvida den härrör

från H. S. personligen eller från en av honom instruerad sekreterare; även H.S:s egenhändiga korrespondens skulle kunna ge utgångspunkter för en dylik komparativ analys. Det förefaller en mera flyktig iakttagare som om H. S. dels förfogade över en utpräglad personlig stil, dels över en som noggrant anslöt sig till tidens officiella kanslivanor. — Trots de invändningar som här ha riktats mot förf:s framställning, måste det emellertid medges, att överensstämmelserna mellan »consiliet» och »1660 års idéer» äro mycket påfallande. Men hur långt statsvälrvningens grundprinciper härröra från H. S. är i sin tur diskutabelt. Bevisningen får i sådana fall som detta lätt en benägenhet att röra sig i cirkel. Problemet måste åter beröras i samband med genomgången av statsvälrvningens historia.

Det är inte meningen att här i detalj genomgå alla attributionsfrågorna, utan endast att dröja vid några av de mera väsentliga. Nästa påpekande av detta slag kan göras i samband med framställningen av de dansk-svenska fredsförhandlingarna 1660 och därvid förda diskussioner (s. 204). Här frestas förf. att spåra H. S:s inflytande, när de svenska förhandlarna framhålla betydelsen av nordisk samverkan. Han har emellertid själv även dragit fram H. S:s (indirekt bevarade) vittnesbörd om att Karl Gustav i sin intima krets framfört sådana tankar. Abbé Jean Paulmyer har refererat ett samtal med H. S., vari denne anförde Karl Gustavs uttalanden under belägringen av Köpenhamn — fällde då han såg att hans planer hade motgång — att eftersom den ena av Nordens två kungar inte förmådde ödelägga den andre, vore det skickligaste politiska schackdrag som de kunde göra att hålla väl och uppriktigt samman. Om de levde i god grannsämja, skulle de inte längre behöva be om hjälp, utan själva få mottaga dylika böner. Sålunda skulle de kunna bli självständiga och oberoende. Under nuvarande förhållanden hade alla grannstaterna fördel av deras osämja¹. Resonnemanget är kanske ganska betecknande för Karl Gustav med hans ständigt på nya uppslag fruktbara ingenium och hans dynamiska

¹ Thyra Sehested: Hannibal Sehested II, 494; Bøggild-Andersen 191.

lynne — naturligtvis är det hos honom inte fråga om ett program utan om ett av hans många ständigt skiftande tankespel —, och likaväl som att tillskriva H. S. en sådan tanke hos de svenska sändebuden kunde man tänka sig den härstamma från deras egen monark. Här synes det föreligga ett typiskt exempel på biografiförfattarens perspektivförskjutning.

Samma förskjutning gör sig förf. skyldig till, då han (s. 233) frestas tänka sig, att den svenska pamfletten »Somnium Gersdorphianum» — efter förf:s fyndiga karakteristik ett slags politisk-apokalyptisk novell, en av en initierad person skriven skildring av aktuella problem i Danmark omkr. 1660 — har utgått från H. S:s diskussioner med hans svenska vänner under det besök som han avlade i Stockholm för att underhandla om Bornholms vederlagsgods. Olikheterna mellan Somnium Gersdorphianum och H. S:s handlingar och tankar synas här snarare böra avgöra frågan (jmf. förf:s framställning s. 234). Men möjligheten av att förf:s tes här i större eller mindre utsträckning är riktig kan naturligtvis inte bestridas.

Det kan vara lämpligt att vid detta stadium av framställningen söka göra en sammanfattning av det problem som här företrädesvis har sysselsatt oss. Två generella slutsatser äro — förenklat uttryckt — möjliga att draga av ett sådant material som det förf. i de anförda exemplen har framlagt. Antingen häröra alla dessa uppslag och tankar från Hannibal Sehested, som förf. vill visa, eller också finnas de i full och jäsannde framväxt inom en krets eller vissa kretsar i dåtidens Danmark och ta sig därifrån åtskilliga uttryck, dels genom H. S., dels också genom andra personer. Den sista förklaringen kan också få den formen, att dessa uppslag och tankar ligga i tiden, ha framkallats av de förhandenvarande förhållandena, och att det är mera oväsentligt vem som råkar föra dem i pennan eller på tungan. Consilium Anonymi är i varje fall formulerat av en annan än H. S.; Somnium Gersdorphianum utgår från en med säkerhet svensk miljö och tjänar svenska intressen, efter vad det vill synas. Förf. synes vara skyldig beviset att det förhåller sig på det förstnämnda sättet. Materialet förefaller inte räcka till den avsedda

bevisningen eller har i varje fall inte kunnat ge en sådan bevisning med de metoder som ha begagnats.

Man saknar i dessa sammanhang även en konsekvent värdering av de olika grupperna diplomatiska och liknande källor. Det är tydligt att förf. längre fram kommer att genomföra en dylik värdering av H. S:s berömda testamente, och det är ju också nödvändigt för att rätt kunna bedöma denna källas värde (vissa förhandsmeddelanden om denna undersökning finnas i bokens sista avsnitt, t. ex. s. 408 ff). Men även för vissa av de tidigare använda källgrupperna skulle man önska en sådan analys. Det gäller härvid dels att undersöka varje rapports sanningsvärde med hjälp av de kontrollmöjligheter som stå till buds, dels att se varje rapportörs samlade produktion som en helhet, som en sammanhörande berättande källa, och underkasta denna helhet motsvarande kontroll, vilken kan ge säkrare resultat än analysen av den enstaka rapporten. I förf.s framställning spela dylika källgrupper en stor roll. I vissa fall inbjuda de direkt till en undersökning av detta slag, särskilt kanske då det är fråga om Dureels rapporter, men även Sten Bielkes rapport (s. 464), där inte hans skildring i och för sig, utan sedd mot bakgrunden av hans person, uppdrag och inställning i ögonblicket bör ge utgångspunkten. Svenska rådet analyserar i januari 1648 en hemlig korrespondents »aviser och judicia», innan man bygger något på dem: de blevo icke »högre ansedde än ens, som hämtade här och där sine judicia, som han utur böckerne läsit och fattat hade, vore fördenskull icke alldeles att lita uppå, såsom icke heller helt föraktandes, man toge därav, så mycket man ville...; om intet mere vore, än att han refererade allenast de discusser han där och här in aulis principum hörde, kunde man lika visst något därav sluta, efter som ock tillförene hänt vore»¹. Detta såges om en okänd korrespondent just från Danmark, förmedlad av Schute i Hamburg, och det anförda ur protokollet är ett gott stycke praktisk diplomatisk källkritik. Just i detta sammanhang ger förf. ett påtagligt exempel på risken av att

¹ Svenska rikrådets protokoll, XII, 258 f.

undvika den mera inträngande analysen. Han refererar diskussionen i det svenska riksrådet bl. a. med orden, att det därvid uttalades om H. S. — gubernatoren i Norge — att han förmådde där uppväcka en rebellion mot Danmark (s. 93). Detta framkallade, säger förf. vidare, »en diskussion om Sehesteds 'ingenium'. Man formente, at det var 'ærgerrigt og hovent og stod let til at opægges'». Härvid är att märka, att det först citerade uttalandet inte anger det svenska rådets uppfattning utan uttryckligen anges som citat från den anförda och omdiskuterade hemlige korrespondenten; detsamma gäller troligen, men ej säkert, även om det andra omdömet. Förf. har inte behandlat sin källa med samma skepsis som det svenska riksrådet. Inte heller anmäler han enligt rec:s uppfattning tillräcklig skepsis gentemot uppgifter om H. S. i ett anonymt brev till regeringen i Sverige av den 18. april 1648 (jmf. s. 98f.; möjligen av samma korrespondent som den av rådet diskuterade). Det som intresserar läsaren i dylika fall är givetvis inte ett exciperat stycke ur en rapport, utan helheten. Här stannar förf. ibland alltför tidigt i undersökningen, men kan hänvisa till det överväldigande stora material, som han har insamlat.

Då rec. har verkställt denna kritiska genomgång av förf:s attributioner och reserverat sig mot hans sätt att utnyttja det diplomatiska materialet, är det emellertid inte hans avsikt att underkänna förf:s helhetsresultat på dessa punkter. Genom undersökningen har förf. otvivelaktigt visat H. S:s betydelsefulla insats i denna tids politik, hans roll som idé- och uppslagscentrum och hans nära kontakt med de kretsar i dåtidens Danmark, där man arbetade med ekonomiska, militära och förvaltningsmässiga reformprojekt. Grundlinjerna i skildringen av H. S:s politiska verksamhet äro sålunda enligt rec:s mening riktiga, men förf:s nitälskan om sin tes har kommit honom att försöka utöka bilden med åtskilliga diskutabla drag. H. S. blir knappast mindre intressant om man ser honom som impuls-givare och talesman för en viss krets eller vissa kretsar i dåtidens Danmark och som målsman för vissa av tidens tankar, än om

man vill göra honom till den ende originelle och tänkande mannen i sin samtid.

Under den period av H. S:s liv, som hittills har genomgått, voro hans öden skiftande. Hans uppslagsrika verksamhet i Norge och hans skrupelfria arbete att bli storgodsägare med väl arronderade besittningar där; hans nära kontakt med den gamle kungen och hans fiendskap med råd och adel; hans strävan att uppehålla förbindelsen med kungamakten även under Frederik III:s tid; hans fall, ekonomiska ruin och tvungna sysslolöshet under åtskilliga år — allt detta får en fyllig framställning i förf:s biografi. Likaså H. S:s uppträdande som »neutral person» under det andra kriget med Sverige, hans ställning i förhållande till Karl Gustav och hans roll under fredsunderhandlingarna. Dessa kriser i H. S:s liv ha alltid varit föremål för intresse och ibland granskats med utgångspunkt i en nyare tids moraluppfattning. Förf. söker här hela tiden försvara sin hjälte genom att se honom i sammanhang med sin tids beteendevanor. Varken H. S:s ogenerade ekonomiska privatpolitik i Norge eller hans kontakt med diverse utländska furstar och hans »neutralitet» i förhållande till Karl Gustav under 1658—60 års krig var i och för sig något enastående i 1600-talets historia. Likaväl som H. S. i Norge kunde svenska generalguvernörer rätt ogenerat ta till vara de ekonomiska möjligheter som deras förvaltningsposter erbjödo. Och för tidens ännu levande feodala tankesystem erbjöd det intet egendomligt att en storman betraktade sig som en självständig politisk part: det gäller såväl om vissa av frondens ledare i Frankrike som om Corfitz Ulfeld i Danmark eller Nils Bielke i Sverige. I dessa sammanhang skola H. S:s åtgärder i Norge ses: givetvis innebär detta intet försök att förklara honom moraliskt oförvitlig efter modern åskådning. Han tillämpade ogenerat i det nordliga riket samma hänsynslösa arronderingspolitik med köp och mageskifte, som stormännen hemma i Danmark hade tillämpat under hela adelsväldets tid och som hade sina motsvarigheter i Sverige samtidigt och senare.

Upplösningen är säregen. H. S. hade, med allt sitt utpräglade

sinne för statens och förvaltningens organisation, i sitt eget intresse följt andra linjer. Han hade dessutom ofta pläderat för statlig godsavsöndring, liksom i Sverige, för att stabilisera statens ekonomi, och vad han på detta område uppnått, hade kommit honom själv till godo i hög grad. Hans egen maktställning byggdes sålunda inte upp efter ett enhetligt teoretiskt system — och så sker det väl sällan¹. I varje fall svarade Frederik III och H. S:s fiender bland adeln med en mot Sehested personligen inriktad råfst och reduktion, som kan bringa vissa svenska försök före den egentliga reduktionen i erinran.

Efter hans fall följde en utsträckt krisperiod med ekonomisk ruin och politisk isolering. Han sökte sig en väg ur denna misär genom att gå i frivillig landsflykt — kort dessförinnan hade hans rival och svåger Corfitz Ulfeld flytt, men han hade i motsats till H. S. placerat betydande penningbelopp i utlandet i förväg och kunde under landsflyktens år uppträda som långivare åt t. ex. svenska furstliga personer. H. S. bröt inte med sitt land och dess konung. Hans långa resor under utlandsvistelsen förde honom som förut antytt till Cromwell, den landsflyktige Karl II av England och Filip IV av Spanien. Uppslag hade han alltid gott om (bl. a. funderade han på att söka förlika Cromwell och Karl II), och han blev lätt uppmärksammas. I Spanien blev han utnämnd till Capitan General de la Artilleria de uno de mis exercitos de España — ett rent skenämbete, men nyttigt för hans prestige. Vid det dansk-svenska krigets utbrott sommaren 1657 återvände han hem, men man hade torttande inte bruk för honom, och hans isolering fortsatte. Den betingades givetvis till stor del därav, att adeln i allmänhet betraktade honom som fiende, naturligt nog med hänsyn till hans uppträdande dels som hänsynslös maktsträvar, dels som kungarnas rådgivare; hos kungen hade han å andra sidan ingen säker ställning.

¹ De rykten som cirkulerade om honom, gävo ingen skönmålning av hans verksamhet som ståthållare. Magnus Dureel berättar (till Axel Oxenstierna 25/12 1648): Här har varit tidender att några bönder utur Norge skulle vara hitkomne och klaga jämmerligen på H. S., som skinnar och plågar dem. Men jag kan inte förnimma sanningen.

När det andra dansk-svenska kriget bröt ut, blev hans position en annan: han blev tillfångatagen av svenskarna och fördd till Karl Gustav. Det var nu som hans ställning som »neutral person» inträdde. Karl Gustav lät honom undersöka fredsmöjligheterna i Köpenhamn, men kvarhöll honom för övrigt i högkvarteret, där H. S. erbjöd den svenske kungen sina framtida tjänster. Efter de svenska motgångarna återupptog han sina fredssträvanden, samtidigt som han strävade att stärka sin ställning hos Frederik III. Han blev därefter dansk fredsunderhandlare och gjorde otvivelaktigt en betydande insats vid Köpenhamnfredens tillkomst; här är källmaterialet tillräckligt för att detta skall framträda i klar dager. Hans framgång medförde bl. a. att han till någon del återvann en position i Danmark. I Stockholm förhandlade han därefter om hur fredsbestämmelserna angående Bornholms vederlagsgods skulle realiseras (det är i samband med detta besök som förf. vill placera hans inflytande på *Somnium Gersdorphanum*). Ett program för nordisk politik framförde han i ett tal under sin Stockholmsvistelse, närmare bestämt vid sin mottagningsaudiens. Det är klart att de då fällda orden äro bestämda av tillfället; de ha ändå sitt intresse, inte minst därigenom att de så slående överensstämma med det uttalande av Karl Gustav, som förut har refererats. I talet ger H. S. uttryck åt sitt hopp »at alting derhen lempes, at begge disse nordiske riger, samt deres gode og tro indbyggere af alle stænder maa troligen række hverandre haand og med indbyrdes enighed flittigen anvende alle deres midler til at samle saadan styrke igen, udimidlertid de have fred, hvormed de med unerede forcer desto bedre kunde imodstaa alle dem, som deres fælles velstand herefter ville hindre og forstyrre» (sid. 222).

Åren 1657—1660 hade avsevärt ökat H. S:s insikter i och erfarenhet av de nordiska problemen; dessutom hade han visat sin effektivitet — sin outhärlighet, hoppades han väl själv — och återvunnit en del av sin ställning hos kungen. Men hans framtid var osäker, oviss och föga lovande. Hos adeln var han säkerligen fortfarande illa sedd, och åter drömde han om att bege sig utrikes. Han var en orolig och otålig ande, därom vitt-

nar hela hans karriär. Men han hade också en märklig förmåga att övervinna sin otålighet, vilket han själv vid just denna tid (då han, som förf. klart visar, sökte ingripa till svågern Corfitz Ulfelds hjälp under dennes fängelsetid) gav uttryck i brev till denne. Han önskar fränden hälsa och dem alla själslugn, »alt det andet afventer de fornuftige af tiden, hvilket jeg med mit eget eksempel nu tvende gange haver lært«. Bøjelsen för obetänksamma eller desperata handlingar behärskade han.

Professor Böggild-Andersen nalkas nu en av de avgörande punkterna i sin egen framställning och därmed även vad som enligt hans uppfattning var en avgörande punkt i Hannibal Sehesteds liv, nämligen dennes roll vid 1660 års statsvälvning. Med stor utförlighet har han tidigare behandlat detta problem i sin förut nämnda doktorsavhandling. Det kan här inte vara fråga om någon utförligare genomgång av frågan, men det är att beklaga, att Böggild-Andersens dissertation, såvitt rec. bekant, inte har utlöst någon offentlig vetenskaplig diskussion i Danmark.

Källmaterialet till 1660 års statsvälvning är av det slag, att hela förf:s resonnemang måste bygga på indirekta bevis. Dessa kunna sammanfattas ungefär på följande sätt. Intet av dokumenten under ständermötet ger direkt och otvetydigt besked om H. S:s insats. I den givande genomgång av aktstyckena, som förf. har företecknat i doktorsavhandlingen och i biografien utför på s. 253 ff., kan han inte peka på något omedelbart stöd för sin huvudtes: att det är Hannibal Sehested som står bakom de åtgärder, vilka leda fram till statsvälvningen och enväldets införande. Något mera medgörligt material får han, då det gäller de bevarade dagboksanteckningarna och de samtida breven. H. S. skymtar i en tradition, som ytterst härrör från Odenseborgmästaren Thomas Brodersen och har bevarats genom hans dotterson: på borgarnas sinsemellan framställda fråga vid ständermötets början, vad meningen var med denna sammankomst, kom H. S. springande och viskade halvhögt i örat på en av de deputerade från Fyn: »Det betyder att om du inte vill, så skall du«. Efter avgörandet möter man vidare en rad utta-

landen, företrädesvis av diplomatiska iakttagare, som understryka H. S:s betydelse för det skedda i allmänhet. Det bör här markeras, att då Magnus Dureel efter ett samtal med en förnämman, som kom från Köpenhamn, skriver (16/12 1660) till Per Brahe om statsvälvningen och H. S:s ställning: »på honom beror alltsammans», så betyder det med den tidens svenska uttrycks-sätt endast, att allt numera baseras på honom (s. 256; förf:s tolkning av uttrycket är riktig). Inte heller i fortsättningen finner förf. något säkert och omedelbart stöd för sin tes om H. S. som den starke mannen under statsvälvningens avgörande dagar. De »konjungerade» hade under förhandlingarnas senare skede Svane som mest framträdande talesman. Men på ett par bestämda punkter uppträder dock H. S. åter i det berättande källmaterialet. Då de lägre ståndens deputerade i ett dramatiskt ögonblick krävde svar på de konjungerades förslag om arvrike den 10. oktober 1660 och högtidligen tågade upp mot slottet, var kungen i Christianshavn; den som tog emot dem var enligt en berättares vittnesbörd H. S., som senare på dagen under de fortsatta förhandlingarna uppträdde i kungens sällskap (Nyborg-rådmannen Knud Wolf i några senare omredigerade dagboks-anteckningar och »Lerche-dagbogen», en anonym kompilation med vissa självständiga uppgifter). Nästa dag skriver det kejserliga sändebudet Goes, att H. S. har gett honom meddelanden om läget. Ännu en gång — den 13. oktober — uppträder H. S. i Lerche-dagbogen som överbringare av de olika parternas — de ofrälse ståndernas, adelns och rådets samt kungens — bud om arvriket; han framför till sist att envar nu får fritt säga sin mening. Han omtalas i samband med den sistnämnda dagens händelser i ännu en berättande källa (prästen Laurits Jørgensen Hammers berättelse om ständermötet) och även i andra sammanhang. Den 18. oktober är han i kungens närmaste omgivning vid festen på slottet efter arvhyllningen (Knud Wolfs »dagbok»). — Tre år efteråt påträffas ett rykte om hans stora inflytande på dessa händelser. Trettio år senare kan en tradition konstateras i vissa kretsar i Köpenhamn, uppptecknad av den engelske diplomaten Molesworth, som gör H. S. till huvudpersonen i 1660

års statsvälvning, Svane och Nansen till hans redskap. Uppgifter av motsatt innebörd underkänner förf. i sin doktorsavhandling på grundval av de analyser av källmaterialet han där ger. Det är omöjligt att här i detalj granska dessa tidigare undersökningar; en sådan genomgång skulle lägga beslag på lika stort utrymme som hela den här framlagda studien. Här hänvisas sålunda endast referatvis till förf:s tidigare framställning¹. Detta är i varje fall vad förf. kan bygga på för att stödja sin huvudtes, vad det berättande källmaterialet angår.

Inte heller dokumentmaterialet ger, som förut påpekats, något direkt besked om H. S:s roll. Indirekta skäl för denna finner emellertid förf. främst i borgarnas stora reformkrav

en rad indirekta skäl. Av vikt i detta sammanhang är onekligen den omständigheten att H. S. sedan sin ungdoms studier kände Hans Svane. Viktigare äro dock några händelser efter statsvälvningen: H. S. blev den 26. oktober riksråd, rikets skattmästare och president i det kammarkollegium, som han nu organiserade med största energi, vars instruktion han utarbetade och vars arbetsuppgifter han våldsamt kastade sig över. I en värdefull framställning, som dock enligt rec:s mening alltför mycket tynges av utförliga aktreferat, följer Böggild-Andersen hans verksamhet under tiden närmast efter 1660 års avgörande händelser. Knud Fabricius har karakteriserat H. S. som »grundläggeren af det danske kollegiestyre, som herskede lige til 1848», och detta är utan tvivel träffande. Sålunda stöder det närmaste händelseförloppet efter statsvälvningen indirekt förf:s tes: att H. S. så markant stiger fram till en av de mest bemärkta positionerna i riket, förklaras naturligtast genom att han har spelat en framträdande roll bakom kulisserna vid statsvälvningsens förberedelser. På motsvarande sätt harmonierar H. S:s tidigare inställning till kungamakten och till aktuella förvaltningsfrågor med den av förf. framställda tesen.

Sålunda blir det viktigaste argumentet — jag använder med flit icke ordet beviset — för förf:s tes om H. S:s roll vid statsvälvningen, sådan den har framställts i biografiens tredje bok, egentligen hans personlighets oförnekliga dynamik, hans egenskap att vara en av de få, kanske den ende i dåtidens Danmark, som kan tänkas ha haft energi och intensitet nog för att driva en så riskabel sak så beslutsamt och föra den så långt. Detta argument stödes, för att rekapitulera, främst av det stora utbyte, som han personligen fick av statsvälvningen, den maktställning som den omedelbart förde honom upp till, vidare av att han skymtar mer eller mindre otydligt i vissa delar av källmaterialet, av parallelliteten mellan 1660 års händelser och hans tidigare och senare uttalanden och gärningar (med de begränsningar som ligga i den tidigare framförda kritiken mot ett antal attribueringar) och av hans nära kontakt med Hans Svane från ungdomsåren. Enligt rec:s mening har förf. sålunda inte fört avgörande

bevisning för sin tes på denna punkt. Om rec. trots detta är böjd för att i huvudsak acceptera den, beror det närmast på att grunddragen i den bild, som så har frammanats, ha enhetlighet och sammanhang. I varje fall ger förf:s framställning en fångslande bild av tidens tankeströmningar — inte minst av den besvikelse som följde statsvälningen i spåren, då konstitutionella, administrativa och sociala framtids tankar kvävdes under den långsamt framglidande absolutism, som den enkel-spåriga kungen och hans tyska rådgivare fingo att ta form med begagnande av läget.

Bokens sista 75 sidor — d. v. s. fjärde bokens femte till och med tionde kapitel — följer Sehested på nya beskickningsresor och skildrar maktkampen i regeringen fram till utfärdandet av Kongeloven. Detta blev till ännu en period av besvikelser och missmod i hans liv. En slutgiltig genomgång av detta avsnitt torde av praktiska skäl böra uppskjutas tills Böggild-Andersens framställning av Hannibal Sehesteds ekonomiska och statsfinansiella politik och hans insatser i utrikespolitiken under 1660-talet föreligger i slutgiltigt skick; här är det tills vidare, som förut påpekats, endast fråga om att ge bakgrunden till H. S:s ställning inom regeringen under de sista åren av hans liv. Det är att hoppas, att förf. snart skall få tillfälle att fullfölja sitt arbete med denna andra del. Centrala frågor, utan vilkas lösning helhetsbilden av H. S. inte låter sig uppdragas, överflöda under dessa sista år. Inte minst gäller detta hans nordiska politik. Förf. vill genom hela sin hjältes liv spåra en obruten linje av nordisk samförståndstanke, skapad av Hannibal Sehested själv. Den återfinnes klart i hans s. k. testamente, men förf. söker ofta ådagalägga den tidigare i H. S:s liv. Man har här, åtminstone som framställningen nu föreligger, inte alltid intrycket att förf. har underkastat sina källställen tillräckligt skarp analys. Ett par exempel på vad rec. avser kunna framföras här. Då Hannibal Sehested förberedde fredsförhandlingarna mellan Frederik III och Karl Gustav, skrev han vid ett tillfälle till den senare ett

brev (s. 176f.), där han berörde den nordiska politiken. Det heter här bl. a. att han alltid hade »ønsket og søgt, at begge kroner maatte komme udi bedre og nærmere fortroenhed og alliance undersaatterne til mere sikkerhed og fremtarv«. Om detta uttryck säger förf., att här anslås med en kraft, som otvivelaktigt är övertygelsens, en ton, vartill tidigare ansatser ha spårats och som sedan aldrig upphörde att ljuda i Sehesteds uttalanden till svenskar och andra. Då man tolkar de uttryckssätt som H. S. valt i detta brev, har man givetvis att utgå ifrån, att han har använt en form, som han kunde tänka sig skulle tilltala Karl Gustav; att därur tolka ut en ton av övertygelse är subjektiv källanalys. Det är möjligt att övertygelse ligger bakom, men vi sakna alla möjligheter att fastslå detta. — På motsvarande sätt resonnerar förf. i fråga om Sehesteds besök i Stockholm sommaren 1660. Här tillskrives först och främst kreditivens formuleringar H. S. själv (s. 222), vilket naturligtvis är möjligt, men inte säkert. Om de förut anförda, uttrycksfulla ord, som han fällde om de nordiska rikenas gemensamma intressen vid sin mottagningsaudiens (jmf. ovan s. 427), säger förf. att sådana tankar aldrig hade blivit uttryckta med en sådan innerlighetens styrka som nu, och tillfogar: »At Sehesteds ord blot skulde være en smuk frase, anvendt for at vinde den svenske regering for en for Frederik III fordelagtig afgørelse af vederlaget for Bornholm, er en psykologisk helt umulig antagelse«. Av samma skäl som nyss anfördes synes det vara omöjligt att här, med hjälp av ett uttalande i ett officiellt anförande, tränga de bakomliggande själsliga realiteterna in på livet. Om Hannibal Sehesteds nordism var ett resultat av djup ideell övertygelse, realistiska politiska överväganden eller önskan att på ett djärvt program nå en personlig maktställning, kan inte avgöras på det tidigare materialet, knappast ens efter en djupborrande analys av hans politiska testamente. Det psykologiskt och politiskt rimliga är väl att här som annars de olika motiven ha varit förknippade med varandra och att de ha komliggande stämningarna ha växlat från situation till situation. Med största intresse avvaktar man emellertid även ur

denna synpunkt verkets avslutande del med dess för denna fråga avgörande material av förhandlingar och först och sist det svårbestämbara »testamentet».

Vad som redan i denna del meddelas om H. S:s verksamhet inom utrikespolitiken under hans sista år, väcker i hög grad läsarens åstundan att följa den fortsatta framställningen. Det bör sägas här, att vad rec. har anfört av reservationer och kritik från principiella ståndpunkter inte är avsett att dölja hans höga uppskattning av förf:s arbeten om och kring Hannibal Sehested. Även om förf. enligt rec:s mening har varit alltför frikostig med sine idé- och dokumentattributioner och stundom överskattat beviskraften hos sitt material eller underkastat det otillräcklig analys, har han lyckats ge en i stora drag hållbar bild av Hannibal Sehesteds dynamiska personlighet och hans för sin tid så »moderna» sätt att tänka. Bilden kunde ha tålt vid starkare skuggor, den hade kanske med dem blivit ännu mera levande, men man kan inte förebrå en biografiförfattare hans sympati för sin hjälte, om resultatet av denna hans sympati har blivit energi och tålamod och hängivenhet nog att söka väcka till liv ett helt historiskt skede. Professor Böggild-Andersens verk om Hannibal Sehested gäller ett i ordets egentliga mening centralt ämne och kommer säkerligen att sätta åtskilliga spår i nordisk historieforskning och -framställning. Det måste väcka intresse för sitt ämne både i Danmark, i Norge, där Hannibal Sehested utförde en viktig del av sitt arbete, och i Sverige, där hans verksamhet, idéer och personlighet av olika skäl tilldra sig uppmärksamhet. Biografien är en imponerande prestation av en lärd forskare och en fin skribent.

Ivar Hansteen Knudsen, *De relationibus inter Sanctam Sedem et Norvegiam* (1946), med rättelser efter artiklar av förf. och J. Duin i *S:t Olav* (n:r 39—40, 1946), berör material, som tyckes ge vid handen, att Sehested har varit katolskt orienterad. En närmare analys av ifrågavarande material visar emellertid, att det ej kan gälla denne.
